

stwa Wojny, Garnizonu Twierdzy, wojsk 19 Armijnego Korpusu i Pułków biorących udział w boju” [2, s. 53–55].

1. Album Suworovskich Polej Srażeńij. Warszawa: nakładem Warszawskiej Gazety Wojennej, 1900.
2. Sokół K., Sosna A. Stulecie w kamieniu i metalu. Rosyjskie pomniki w Polsce w latach 1815–1915. Moskwa, 2005. 96 s.
3. Sowa J. Bitwa pod Terespołem 1794 // Podlaski Kwartalnik Kulturalny / red. G. Michałowski. Biała Podlaska, 2009. № 3. S. 20–31.
4. Żytkowicz L. Chlewiński Antoni // Polski Słownik Biograficzny. Kraków, 1937. T. 3. S. 297–298.
5. Дерфельден Вильгельм Христофорович // Биографический словарь. URL: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/biograf2/4732>.
6. Herbst S. Z dziejów wojskowych powstania kościuszkowskiego 1794 r. Warszawa, 1983. 470 s.
7. Акты издаваемые Виленской Археографической Комисией. Вильна, 1867. Т. 2: Акты Брестского земского суда. С. 21–23.
8. Spisy statystyczne i raporta periodyczne 1862–1864 // Archiwum Państwowe w Lublinie (dalej – APL). F. 35/95/0/6/163.
9. Akta stanu cywilnego Parafii Greckokatolickiej w Koroszczynie // APL. F. 2033/0/2.4.
10. Spisy statystyczne i raporta periodyczne 1862–1864 // APL. F. 35/95/0/6/163. S. 119.
11. Delo Cholmskago Duchovnago Pravlenija Statističeskija vedomosti // APL. F. 35/95/0/6/162.
12. Delo svjaščennika Vasilija Budilloviča // APL. F. 35/95/0/12.3/712; Akta osobiste. Podkowicz Piotr [wikariusz parafii Biszcza, administrator parafii Chmiełek, Kanie, Uhrusk, Międzyrzec Nowe Miasto, proboszcz parafii Dobryń] Delo svjaščennika Petra Podkoviča (s. 51) [Akta ks. Piotra Podkowicza] // APL. F. 35/95/0/12.3/978.
13. Wieniczówna H. Czartoryski Adam Kazimierz Joachim Ambroży Marek, [online]. Warszawa: Narodowy Instytut Audiowizualny. URL: <http://www.ipsb.nina.gov.pl/a/biografia/adam-kazimierz-joachim-ambrozy-marek-czartoryski>. (dostęp – 18.08.2017).

Наталія Мосюкова

Історія Римо-католицької церкви Півдня і Сходу України кінця XVIII – початку XX ст. в дослідженнях сучасних українських істориків

Від часів хрещення Русі Церква завжди відгравала важливу роль в житті держави, але в роки існування СРСР її образ було спотворено. В незалежній Україні ставлення держави до Церкви суттєво змінилося, а вона сама користується довірою значної кількості населення. Отже, тема історії релігії в нашому поліконфесійному суспільстві не тільки не втратила своєї актуальності, а навпаки, потребує подальших досліджень.

Мета цієї статті полягає у проведенні історіографічного аналізу праць сучасних українських вчених, котрі досліджують історію Римо-католицької церкви (далі – РКЦ) Півдня і Сходу України кінця XVIII – початку XX ст.

Більша частина наукової літератури, що видавалася в СРСР і в якій висвітлювалася релігійна тематика, мала відверто атеїстичний характер. З кінця 80-х, а особливо в 90-ті рр. XX ст. тиск на Церкву з боку держави суттєво послабився. Це сприяло розвитку дослідницької роботи в царині історії релігії й окремих конфесій, зокрема римо-католицької. З’являються фундаментальні праці, серед них – десяти томна “Історія релігії в Україні”, четвертий том якої присвячений католицизму [1] і монографія В. Осадчого “Католицька Церква в Україні” [2].

Фундаментальні дослідження “доповнювалися” такими, в яких розглядалися окремі проблеми існування РКЦ в Російській імперії – адміністративно – територіальні межі єпархій, діяльність деяких чернечих орденів Католицької церкви, економічна політика держави щодо РКЦ, стосунки Російської імперії з Ватиканом, міжконфесійні відносини тощо. Серед них: “Католицизм в українських губерніях Російської імперії наприкінці XVIII – в першій чверті XIX ст.” Г. Надтоки [3], “Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.)” Е. Бистрицької [4], “Міжконфесійні відносини в Україні на початку XX ст.” Г. Надтоки [5]. Предметом уваги вчених дедалі частіше стає історія РКЦ окремих регіонів, наприклад, “Політика російського самодержавства щодо Римо-Католицької Церкви на Правобережній Україні в другій половині XIX – на початку XX ст.” О. Буравського [6]. З’явилися навіть історіографічні дослідження історії РКЦ на українських землях у складі Російської імперії. Так, І. Шостак проаналізувала роботи не тільки вітчизняних науковців, а й польських та російських [7], а М. Орлов запропонував огляд науково-історичних праць, які були опубліковані в період незалежності України [8]. Слід зазначити, що і І. Шостак, і М. Орлов розглядали переважно роботи, присвячені історії дієцезій, розташованих на Правобережній Україні. Серед дослідників РКЦ південних регіонів країни назвали лише В. Ганзуленко.

Брак уваги вчених, що вивчають діяльність вказаної конфесії до цієї частини українських земель, має певні пояснення. РКЦ і на Півдні, і на Сході України не мала такого міцного коріння і впливу, як в західних регіонах, на цих теренах вона була Церквою колоністів, переселенців. Означені обставини обумовили специфіку існування римо-католиків Півдня і Сходу України.

Слід зауважити, що переважна частина праць В. Ганзуленко присвячена не імперському, а радянському періоду, власне, як і її дисертаційна робота на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, що має назву “Римо-католицька церква на Півдні України (20–30-ті рр. XX ст.)” [9]. Окремі ж праці дослідниці, дійсно, охоплюють також імперський період, зокрема кінець XIX – початок XX ст., наприклад, “Римо-католицькі громади Півдня України (кінець XIX – початок XX ст.): соціальний аспект”, де розглянуто особливості соціальної, а також

культурно-освітньої та благодійної діяльності РКЦ [10]. Є навіть стаття, де висвітлюються проблеми історіографії історії Римо-католицької церкви на території Південної України на початку ХХ ст. [11]. В ній проаналізовано дослідження, авторами яких були самі священнослужителі – єпископи Й. Кеслер і А. Церр, котрі докладно розглядали становище Католицької церкви в Росії, наводячи “достатню кількість фактичного матеріалу” [11], висвітлено досягнення зарубіжної історіографії. Тему діяльності РКЦ в Південній Україні на початку ХХ ст. віднесено до “майже неопрацьованих проблем української історичної науки” [11].

Внесок у вирішення окресленої вище проблеми зробила О. Баковецька, яка присвятила низку своїх праць дослідженню історії Римо-католицької церкви Південної та Східної України у ХІХ ст. Так, в статті “Римо-католицька церква Східної України в ХІХ столітті” [12] розглянуто історію громад означеної конфесії (як в німецьких колоніях, так і в губернському місті Харків), визначено їх кількісний склад на різних етапах розвитку, висвітлено зміни, що відбувались в адміністративному поділі Католицької церкви в східному регіоні. В працях “Історія становлення і розвитку Римо-католицької Церкви в ХІХ столітті на території Одещини” [13] і “Історія виникнення та розбудови римо-католицьких церков в місті Одеса (ХІХ століття)” [14] автор висвітлює особливості становлення та діяльності римо-католицьких громад міста Одеси, а також деяких колоній Одещини. Розглянуто національний склад парафіян Одеси, умови, за яких у місті було побудовано дві католицькі церкви, діяльність їх настоятелів, динаміку зростання римо-католицької громади, її вплив на розвиток міста. До наукового доробку О. Баковецької відносяться дослідження щодо розвитку римо-католицьких спільнот Херсона [15] і Миколаєва [16].

Історія РКЦ Катеринославщини означеного періоду (навіть у порівнянні з недостатньо вивченою історією цієї Церкви Південного і Східного регіону) за ступенем дослідженості виглядає досить скромно. Саме тому на особливу увагу заслуговує монографія Н. Буланової “Історія християнських конфесій Катеринославщини останньої чверті ХVІІІ – початку ХХ ст.” [17]. В ній розглянуто адміністративно-територіальний устрій, систему управління, процес поширення християнських течій та взаємини між ними в цьому регіоні. Приділяється увага політиці Російської імперії щодо Православної, Римо-католицької, протестантських Церков.

Вказана монографія, яка присвячена не тільки католикам Катеринославщини, а й іншим християнським конфесіям, в наступні роки “поповнювалася” статтями, в яких дослідниця розглядала діяльність римо-католиків, наприклад, “Римо-Католицька Церква на Катеринославщині у другій половині ХІХ ст. – початку ХХ ст.: будівництво храмів та клір” [18]. Проте костьолу, а особливо громаді самого губернського міста, не приділялося достатньої уваги.

Цікаву інформацію про розбудову римо-католицького храму у Катеринославі (архітектурні рішення цього проекту, збір коштів тощо) містить “Історична довідка до проекту реставрації костьолу в ім’я Святого Йосипа...” [19]. Її автор В. Старостін

акцентував увагу на архітектурних особливостях споруди, але глибокого аналізу подій, на фоні яких відбувалося будівництво костьолу, в роботі бракує.

В працях Н. Буланової і В. Старостіна опубліковані документи з російських архівів. Подальший пошук джерел в архівах Російської Федерації для українських дослідників не є можливим через війну, що відбувається. Попри це додатковий аналіз вже опублікованих документів, а також матеріали Державного архіву Дніпровської області, дозволили Н. Мосюковій дослідити обставини, в яких формувалася і діяла римо-католицька спільнота у місті Катеринослав (а також катеринославська парафія), визначити етапи і розкрити особливості цього процесу. Було висвітлено динаміку процесів переходу римо-католиків Катеринославщини у православ'я і представників інших конфесій у римо-католицизм після лібералізації релігійного законодавства в Російській імперії, а також механізм повернення у лоно РКЦ [20; 21; 22].

Таким чином, сучасні українські науковці активно досліджують історію РКЦ кінця XVIII – початку XX ст., “замальовуючи” “білі плями”, які утворилися в історіографії релігії в радянські часи. Більш інтенсивно відбувається вивчення діяльності РКЦ в регіонах Правобережної України, де ця Церква мала міцне коріння.

На початку XXI ст. з'явилися наукові праці, метою яких було дослідження історії виникнення і розвитку римо-католицьких громад на Півдні та Сході України – як в колоніях, так і у великих містах. З'ясовано, що попри утиски РКЦ в Російській імперії, кількість представників цієї конфесії у парафіях означеного регіону зростала, віряни за власні кошти будували костьоли й утримували їх в належному стані. В полі зору вчених були проблеми формування структур РКЦ, її соціальна, культурно-освітня, благодійна діяльність, а також стосунки між християнськими конфесіями.

Заслужують на увагу праці, в яких розглянуто особливості функціонування римо-католицьких спільнот Харкова, Катеринослава, Одеси, Миколаєва, Херсона, Запоріжжя, а також обставини розбудови костьолів у цих містах.

Отже, тема, яку В. Ганзуленко на початку XXI ст. віднесла до “майже неопрацьованих”, попри велику кількість невирішених проблем, поступово перестає бути “terra incognita” української історіографії.

1. Історія релігії в Україні: у 10 т. / ред. рада: А. Колодний (голова) та ін. Київ: Світ знань, 2001. Т. 4. 598 с.

2. Осадчий В. Католицька Церква в Україні. Львів: Luceorgia Books&Norbertinum, 2001. 112 с.

3. Надтока Г. Католицизм в українських губерніях Російської імперії наприкінці XVIII – в першій чверті XIX ст. // Людина і світ. 2001. № 4. С. 9–15.

4. Бистрицька Е. Східна політика Ватикану в контексті відносин Святого Престолу з Росією та СРСР (1878–1964 рр.): автореф. дис. ... д-ра іст. наук: спец. 09.00.11 “Релігієзнавство”. Київ, 2009. 41 с.

5. Надтока Г. Міжконфесійні відносини в Україні на початку XX ст. // Український історичний журнал. 1998. № 5. С. 86–99.

6. Буравський О. Політика російського самодержавства щодо Римо-Католицької Церкви на Правобережній Україні в другій половині XIX – на початку XX ст. // Історія релігій в Україні: наук. щоріч. Львів: Логос, 2011. Кн. I. С. 338–345.
7. Шостак І. Римо-Католицька Церква на українських землях у складі Російської імперії протягом XIX ст.: проблеми історіографії. URL: https://eprints.oa.edu.ua/6674/1/shostak_2016.pdf (дата звернення - 29.12.2018).
8. Орлов В. М. Новітня українська історіографія історії римо-католицьких громад на українських землях у складі Російської імперії. URL: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/anna/Мои%20документы/Downloads/Nzvdpu_ist_2016_24_62%20\(1\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/anna/Мои%20документы/Downloads/Nzvdpu_ist_2016_24_62%20(1).pdf) (дата звернення – 29.12.2018).
9. Ганзуленко В. П. Римо-католицька церква на Півдні України (20–30-і рр. XX ст.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України”. Запоріжжя, 2015. 20 с.
10. Ганзуленко В. П. Римо-католицькі громади Півдня України (кінець XIX – початок XX ст.): соціальний аспект. URL: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/anna/Мои%20документы/Downloads/Paint_2008_28-29_31%20\(3\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/anna/Мои%20документы/Downloads/Paint_2008_28-29_31%20(3).pdf) (дата звернення – 02.01.2019).
11. Ганзуленко В. П. Римо-Католицька Церква на території Південної України на початку XX століття: проблема історіографії. URL: istznu.org/dc/file.php?host_id=1&path=/page/issues/20/20/ganzulenko.pdf (дата звернення – 02.01.2019).
12. Баковецька О. О. Римо-католицька церква Східної України в XIX столітті // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. Вип. XXXVIII. С. 46–49.
13. Баковецька О. О. Історія становлення і розвитку Римо-католицької Церкви в XIX столітті на території Одещини // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Серія “Історичне релігієзнавство”. 2014. Вип. 9. С. 24–32.
14. Баковецька О. О. Історія виникнення та розбудови римо-католицьких церков в місті Одеса (XIX століття). URL: mdu.ua/wp-content/uploads/2015/03/132.pdf (дата звернення – 02.01.2019).
15. Баковецька О. О. Римо-католицька церква Херсона в XIX столітті // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя: ЗНУ, 2013. Вип. 37. С. 81–85.
16. Баковецька О. О. Історія заснування і будівництва Миколаївського костюлу святого Йосифа // Гілея: наук. вісн. 2013. № 72. С. 50–55.
17. Буланова Н. М. Історія християнських конфесій Катеринославщини останньої чверті XVIII – початку XX ст. Дніпропетровськ: ІМА–прес, 2007. 232 с.
18. Буланова Н. Римо-Католицька Церква на Катеринославщині у другій половині XIX ст. – початку XX ст.: будівництво храмів та клір // Історія релігій в Україні: наук. щоріч. Львів: Логос, 2011. Кн. I. С. 346–353.
19. Старостін В. Історична довідка до проекту реставрації костюлу в ім'я Святого Йосифа по пр. К. Маркса, 91 у м. Дніпропетровську. Дніпропетровськ: ГО “Інститут суспільних досліджень”, 2010. 39 с.
20. Мосюкова Н. Римо-католицька громада м. Катеринослав в імперські часи // Історія релігій в Україні: наук. щоріч. Львів: Логос, 2018. Вип. 28. Ч. I. С. 531–545.
21. Мосюкова Н. Г. Катеринославська римо-католицька парафія на початку XX століття: особливості функціонування // Virtus. 2018. № 26. С. 217–220.
22. Мосюкова Н. Г. Катеринославська римо-католицька парафія перед викликами релігійного законодавства в Російській імперії (кінець XIX – початок XX ст.) // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. Запоріжжя: ЗНУ, 2018. Вип. 52.